

ЗЛОЧИН ЕКОЦИДУ І МИНУЛЕ ТА МАЙБУТНЄ ЛЮДСТВА: ВІД АТОМНОГО АПОКАЛІПСИСУ ДО ПРАВ МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ

THE CRIME OF ECOCIDE AND THE PAST AND FUTURE OF HUMANITY: FROM NUCLEAR APOCALYPSE TO THE RIGHTS OF FUTURE GENERATIONS

Пугач А.О., аспірантка кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

В дослідженні за допомогою історико-правової, аналітичної, антропологічної та культурологічної оптики аналізується становлення злочину екоциду як засобу кримінально-правового реагування на протиправні посягання проти довкілля на прикладі В'єтнамської війни, трагедії Чорнобилю, російської війни проти України. Обґрунтовано взаємозв'язок цих історичних подій із формуванням концепції екологічних злочинів, яка розвивалася поступово, набувши свого закріплення в Україні у 1983 р. спочатку як злочини проти природи, а згодом виокремившись у самостійний склад злочину – екоцид як найтяжче кримінальне правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Авторкою підтримується та розвивається ідея закріплення злочину екоциду не тільки в національних кримінально-правових системах, а і на міжнародному рівні шляхом криміналізації екоциду як найтяжчого міжнародного злочину в Римському статуті, оскільки, на додаток до існуючих правових можливостей кваліфікувати це діяння на національному рівні як екоцид, а також як воєнний злочин, що завдає серйозної шкоди навколишньому середовищу, підслідний МКС, це могло б стати вагомим правовим інструментом. У статті згадується нещодавнє визнання Генеральною Асамблеєю ООН права на чисте, здорове і стійке довкілля і те, як воно може бути посилене за допомогою кримінально-правових інструментів.

В дослідженні, з огляду на поточні екологічні та ядерні виклики в світі, обґрунтовується важливість використання підходу «крізь права людини» замість підходу «через кримінальне право» для просування та адвокації ідеї криміналізації екоциду як злочину, що входить до предметної юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Складовими підходу «крізь права людини» у екологічній сфері авторка вважає право на чисте, здорове та стале довкілля та права майбутніх поколінь, які, на її думку, можуть слугувати каталізаторами криміналізації екоциду як найтяжчого міжнародного злочину.

Ключові слова: екоцид, злочини проти довкілля, право на чисте, здорове та стале довкілля, права майбутніх поколінь.

The research uses historical, legal, analytical, anthropological and cultural optics to analyse the formation of the crime of ecocide as a means of criminal law response to illegal offences against the environment on the example of the Vietnam War, the Chernobyl tragedy, and the Russian war against Ukraine. The author substantiates the interconnection of these historical events with the formation of the concept of environmental crimes, which developed gradually, gaining its consolidation in Ukraine in 1983, first as crimes against nature, and later being separated into an independent crime – ecocide as the most serious criminal offence against peace, security of mankind and international law and order. The author supports and develops the idea of enshrining the crime of ecocide not only in national criminal law systems but also at the international level by criminalising ecocide as the most serious international crime in the Rome Statute, since, in addition to the existing legal possibilities to qualify this act at the national level as ecocide, as well as a war crime causing severe environmental damage accountable to the ICC, this could become a significant legal instrument. The article mentions the recent recognition of the right to a clean, healthy and sustainable environment by the UN General Assembly and how it can be strengthened through criminal law instruments.

Given the current environmental and nuclear challenges in the world, the study substantiates the importance of using the human rights approach instead of the criminal law approach to promote and advocate for the criminalization of ecocide as a crime within the substantive jurisdiction of the International Criminal Court. The author considers the right to a clean, healthy and sustainable environment and the rights of future generations to be the components of the human rights-based approach in the environmental field, which, in her opinion, can serve as catalysts for the criminalization of ecocide as the most serious international crime.

Key words: ecocide, crimes against the environment, right to a clean, healthy and sustainable environment, rights of future generations.

Умови збройного конфлікту, глобального потепління, пост-пандемічних реалій світу посилюють негативний вплив людини на природу, що загрожує як правам людини, так і правам майбутніх поколінь. У зв'язку з цим гостро постає питання реальної, невідвратною кримінальної відповідальності за знищення довкілля, забезпечене на локальному та глобальному рівні.

Дана проблематика привертає увагу багатьох авторів. Серед досліджень, які внесли суттєвий вклад в результати даної наукової розвідки як його концептуальна основа, можна виокремити наступні: А. Арно було здійснено фундаментальне дослідження прав людини, їх функцій і доктрини, що можуть слугувати підсиленню інших сфер права [18] – дане дослідження було адаптоване до дослідницьких потреб авторки в частині обґрунтування підходу «крізь права людини» в екологічній сфері права; науковий доробок К. Джонс, що аналізує злочин екоциду в контексті потенційного його закріплення в Римському Статуті [1], сприяв розвитку аргументації авторки стосовно потреби криміналізувати екоцид на міжнародному рівні праворегулювання; дослідницька оптика аналізу екоциду крізь концепт прав людини і універсального права людини на чисте, здорове та стале довкілля О. Зібіг [16] була розвинена авторкою статті з урахуванням гіпотези, що право на чисте, здорове та стале довкілля та права майбутніх

поколінь можуть слугувати каталізаторами криміналізації екоциду як найтяжчого міжнародного злочину; перше фундаментальне наукове дослідження екоциду в Україні, здійснене М. Куцевичем у 2006 р. [2], використовувалося авторкою як відповідний базис для аналізу сучасного стану регулювання екоциду на національному рівні кримінально-правового регулювання.

Потреба в осмисленні та вдосконаленні як національних кримінально-правових інструментів протидії злочинам проти екологічних прав людини та суспільства, так і у розвитку міжнародних правових механізмів, що дозволяють притягати до індивідуальної кримінальної відповідальності навіть надвпливових політичних гравців, зазвичай захищених імунітетами, стала навігаційною системою даного дослідження.

Подібний захист спільного загальнолюдського середовища існування, видається, здатний стати можливим завдяки як розвитку підходу «крізь права людини» і концепту «прав майбутніх поколінь», так і появі у Римському статуті 1998 р. (надалі – РС) окремого, самостійного складу найтяжчого міжнародного злочину – екоциду.

Історико-правовому розвитку вищезазначених підходів та концептів і перспективам їх втілення в національній та міжнародній кримінально-правовій матерії майбутнього за допомогою правозахисної оптики присвячена дана стаття.

Передумови становлення права на здорове довкілля

В Україні екоцид як окремий склад злочину закріплений в КК з 2001 року, а концепт злочинів проти природи в національному законодавстві розвивався, починаючи з 1983 року, відповідно до розвитку прав людини та визнання права на здорове довкілля.

Розвиток самого терміну «екоцид» розпочався ще у 1970 році, коли біолог започаткував його, свідомо спираючись на термін «геноцид» Рафала Лемкіна [1, с. 3]. Голстон був неймовірно вражений обсягами шкоди, завданої американськими військовими у В'єтнамі внаслідок знищення врожаю за допомогою токсичного дефоліанта «Агент Оранж». Це була так звана «тактика випаленої землі». А. Голстон адаптував термінологію, яка використовується в Конвенції про геноцид, щоб запропонувати новий концепт злочину, який включає «умисне знищення навколишнього середовища». Цей концепт пізніше вдосконалив Річард Фалком, Марком Грей, Поллі Хігінс [1, с.3]. Згодом про екоцид як злочин, рівнозначний геноциду та злочинам проти миру, було зазначено в доповіді делегації юристів Демократичної Республіки В'єтнам на конференції юристів соціалістичних країн «Міжнародно-правова відповідальність нацистських воєнних злочинців і сучасних імперіалістичних агресорів», що проходила в Москві (11–13.10.1971) і була присвячена 25-й річниці Нюрнберзького процесу. У даній доповіді був проведений аналіз агресивної війни США проти Демократичної Республіки В'єтнам [2, с. 127].

На фоні підвищення уваги до шкоди довкіллю була прийнята *Стокгольмська декларація 1972 року*, що є однією з перших, де підіймалось питання охорони довкілля і завдяки якій розвинулося його нормативне регулювання [3]. Пізніше, у 1976 році, було прийнято *Конвенцією про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище*, де було заборонено застосовувати методи або засоби ведення війни, які мають на меті завдати, або очікувано можуть завдати широкомасштабної довготермінової і серйозної шкоди природному середовищу [4].

Таким чином, міжнародне співтовариство відреагувало на наслідки війни для навколишнього середовища у В'єтнамі і засудило дії армії США, а також передбачило можливість певного правового захисту від схожих дій в майбутньому. Це дало поштовх до розвитку права на здорове довкілля.

Регулювання захисту довкілля в Україні в радянській період

Питання захисту довкілля було врегульовано Кримінальним Кодексом Української Радянської Соціалістичної Республіки 1960 р. (надалі – КК УРСР) наступним чином. *Злочини проти природи* як такі (ст.ст. 227-1, 227-2, 228, 228-1) були закріплені в ХХ розділі КК УРСР під назвою «*Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я*» [5]. Науковці розглядали родові об'єкти злочинів, що знаходяться у даному розділі, відокремлено, адже жодний із злочинів, передбачених аналізованою главою Особливої частини КК, не посягав одночасно і на громадську безпеку, і на громадський порядок, і на народне здоров'я [6, с. 8].

Так, до злочинів, родовим об'єктом яких була *громадська безпека*, відносили такі, як: порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту, незаконна пересилка легкозаймистих або ідких речовин, усі склади злочинів щодо незаконного поводження з радіоактивними речовинами. У таких складах злочинів, як хуліганство, жорстоке поводження з тваринами, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, виділяли родовим об'єктом в першу чергу *громадський порядок*. Що ж стосується незаконного лікування, порушення правил щодо боротьби з пандеміями, незаконного поводження з отруйними і сильнодіючими речовинами, а також з наркотичними засобами

або психотропними речовинами, то, на думку радянських дослідників, вони посягали безпосередньо на *народне здоров'я*.

В міркуваннях щодо того, чому злочини проти природи не були включені до злочинів проти народного здоров'я, вченими зазначалося, що вони також *в кінцевому підсумку* можуть заподіювати шкоду народному здоров'ю. Однак акцентувалося, що суспільні відносини в сфері народного здоров'я при вчиненні цих посягань виступають *в якості не основного, а додаткового факультативного безпосереднього об'єкту*, і шкода народному здоров'ю заподіюється не безпосередньо, а *через погіршення природних умов існування людини (курсів автorkи)* [6, с. 42].

З усіх вищезазначених статей змістовно найбільш близькою до сучасного розуміння екоциду була ст. 228 КК, а саме ч. 2 цієї статті, зміни до якої, внесені Указом президії Верховної Ради Української РСР N 4571-10 від 12 січня 1983 року, відображали нову парадигму в уявленні про права людини і наслідки для людей і природи, що несе розвиток промисловості [7].

Так, у згаданій статті зазначалося, що «*ті самі дії (забруднення рік, озер, водосховищ, каналів, ставків, тимчасових водотоків, джерел та інших водних об'єктів, підземних вод, а так само забруднення атмосферного повітря), якщо вони призвели до захворювання людей, масового знищення об'єктів тваринного і рослинного світу, або розмір заподіяних збитків, розрахованих на основі відповідних нормативних актів, затверджених у встановленому порядку, перевищує тисячу мінімальних розмірів заробітної плати – караються позбавленням волі на строк до п'яти років*».

Отже, в об'єктивній стороні в частині злочинних наслідків, при настанні яких злочин вважався закінченим, були 1) захворювання людей, та/або 2) масове знищення об'єктів тваринного і рослинного світу, або 3) розмір заподіяних збитків, що мав перевищувати тисячу мінімальних розмірів заробітної плати. *Пізніше дане формулювання отримало подальший розвиток як окремий злочин екоциду*.

Атомний апокаліпсис

Тема загроженого довкілля і людського існування набула особливого міжнародного і суспільного значення після створення та випробування ядерної зброї. Починаючи від подій у Хіросімі і Нагасакі, загроза *атомного голокосту* стає однією з найважливіших тем сучасності: її експлуатують політики і медіа, вона виконує об'єднувачу функцію за часів холодної війни і формує планетарне мислення в період глобалізації [8, с. 45]. Згодом, подібно тому, як В'єтнамська війна сприяла зміні уявлень про права людини і важливість зупинення негативного впливу людини на природу під час воєнних дій, Чорнобильська катастрофа на теренах України, в самому серці Європи, показала, як влада людини в постійній гонитві за технологічним прогресом може загрозувати існуванню як природи, так і самого людства в цілому. Важливого значення в сучасному публічному просторі набуло поняття атомного нарративу, в якому людина підкреслює свій контроль над ядерною зброєю за рахунок технологічної та раціональної влади, що може привести до тотального людського самознищення і знищення усього живого. Чорнобильська катастрофа 1986 року оголила масу надскладних невіршених проблем світової ядерної галузі [8, с. 63].

За словами авторитетної дослідниці Чорнобиля Тамари Гундорової, саме припущення про можливість чи неможливість атомного вибуху набувало загрозливого характеру в др. пол. ХХ століття, в період, коли виникають сумніви щодо природи і цілей усієї людської емансипації, програмованої по-просвітницьки, з урахуванням зразків мислення епохи Просвітництва, що зводила людський розум в абсолют. Ознакою Чорнобиля стає *розчарування у модернізації* по-соціалістичному, яку понад півстоліття здійснювали за допомогою насильства над індивідуальною свободою,

визискуючи розумові та фізичні сили людей [8, с. 21]. Сам Чорнобиль виявився переломним моментом, а тому катастрофа з техногенної перетворилася на соціальну, адже відбувалася в обстановці злочинного засекречування, а згодом спричинила тривалу соціально-психологічну напругу і пробудила могутній громадянський *потяг до свободи інформації та свободи слова* [8, с. 63].

Вибух Чорнобилю був, у значній мірі, логічним наслідком гонитви за фата-моргану¹ світового ідеологічного, військового та технократичного панування, у процесі якого людина та природа виступали лише у якості необмеженого ресурсу, а ядерні технології – засобом швидкої перемоги [8, с. 62]. Внаслідок цього ще більше прискорилися поняття *екологічних прав*, до чого також додалися такі проблеми, як загострення екологічної кризи у країнах Європи та Америки, зростаюча конкуренція за природні ресурси між країнами, активність світового «зеленого» руху [8, с. 58].

Як засіб реагування на Чорнобильську трагедію, Президією Верховної Ради Української РСР 14 квітня 1988 року КК 1960 р. був доповнений 4 статтями: стаття 228-2 (*незаконне придбання, зберігання, використання, передача або руйнування радіоактивних матеріалів*), стаття 228-3 (*розкрадання радіоактивних матеріалів*), стаття 228-4 (*погроза вчинення розкрадання радіоактивних матеріалів або їх використання*), стаття 228-5 (*порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезки радіоактивних матеріалів*) [9]. До прийняття цих статей, під час т. зв. Чорнобильського суду в 1987 році, провадження було відкрито відповідно до статті 220 КК УРСР, тобто порушення правил безпеки на *вибухонебезпечних підприємствах* або у *вибухонебезпечних цехах*, якщо воно спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки.

В Україні атомний апокаліпсис стало асоціюється з Чорнобилем [8, с. 22], але не обмежується ним, враховуючи ядерні погрози під час повномасштабного вторгнення, що надходять від держави-агресорки Російської Федерації. Тут варто зауважити, що важливим аспектом ядерного дискурсу завжди був і є його політичний зміст, адже ядерна зброя від початку є політичною зброєю, і Росією в такий спосіб підкреслюється злочинне прагнення повної влади над майбутнім землі України та її громадян.

Сучасна небезпека ядерних загроз і впливів посилюється тим, що, на думку українського історика, дослідника Чорнобиля проф. Сергія Плохія, різниця між тактичною ядерною зброєю і цивільними ядерними об'єктами виглядає все більш розмитою [10]. Професор нагадує, як у березні 2022 року російські військовослужбовці, втікаючи на північ, в рамках виведення військ з Київської області, їхали з численними речами, викраденими з Чорнобильської станції: дозиметрами радіації, комп'ютерами та автомобілями, а у місті Чорнобиль військові мародерські загоны виносили мішки з побутовими речами. Сергій Плохій стверджує, що це був акт ядерного тероризму, здійснений великою ядерною державою-ізоєм, і навряд чи знайдуться підстави з ним не погодитися.

Залишається питання щодо того, як міжнародне співтовариство має реагувати на ці тривожні події: С. Плохій закликає до реформи законів, що регулюють поведінку ядерних держав, а також органу, який повинен ними керувати – Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ). Адже коли російські танки увійшли до Чорнобиля, МАГАТЕ на чолі з Рафаелем Гроссі не засудило Кремль, і воно також не закликала окупантів забратися геть, натомість звернулося до «*обох сторін*».

Тим часом на півдні України інший російський підрозділ в 2022 році захопив *Запорізьку атомну електростанцію*, найбільшу в Європі, де нападники обстріляли з гранатометів цивільну інфраструктуру та пошкодили реактор. Росіяни перебувають на ЗАЕС дотепер.

Враховуючи, що атомна загроза є транскордонною, необхідне відповідне універсальне правове регулювання, яке могло б убезпечити світ від потенційної ядерної зими та запровадити механізм реального притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Сучасне національне кримінально-правове регулювання екоциду

В період змін українського законодавства, під час створення нового Кримінального Кодексу України 2001 р. (надалі – КК), в проєкті пропонувалося закріпити дві окремі статті, геноцид і біоцид. Біоцидом вважалося застосування *ядерної, нейтронної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), кліматичної та іншої зброї з метою знищення людей та навколишнього природного середовища* [11]. Екоцидом визначалося діяння, що призвело до *екологічної катастрофи* у навколишньому природному середовищі. Їх пропонувалося включити до Розділу VII «Карані діяння проти людства». Згодом, до визначення додавалося те, що діяння, відповідно до суб'єктивної сторони, мало бути *умисним*.

Під час роботи над остаточною редакцією як склад злочину в КК залишився лише екоцид. Під ним наразі розуміється *масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу* [12].

Станом на сьогодні Україна є однією з 15 країн світу, що визнають екоцид як злочин відповідно до національного законодавства [13]. Варто зауважити, що до 2022 року в Україні фактично були відсутні провадження за даним складом злочину, що не означає, звісно, що негативна шкода як така довіллію не була завдана.

Так, ще до повномасштабного російського вторгнення 2022 року на території України до потенційних «гарячих точок» злочинів проти довіллія через неконтрольовані військові дії відносили території, де перебували Авдіївський коксохімічний завод, Новгородський фенольний завод, станції фільтрації води під Донецьком, Михайлівська трансформаторна станція (МТС), Бахмутський аграрний союз, Микитівський ртутний комбінат, Луганська ТЕС [14]. Але, на жаль, на цьому не акцентувалося належної уваги.

Як зазначає Генеральний прокурор України, Україна – перша країна в світі, яка розслідує воєнні злочини проти довіллія та *забезпечує відповідальність за них* в рамках національної юрисдикції [15]. На даний час розслідуваннями в справах про екологічні злочини, в тому числі злочин екоциду, займається Спеціалізована екологічна прокуратура України Офісу Генерального прокурора (надалі – СЕП). У 2023 році прокурори СЕП вперше в історії України скерували до суду обвинувальний акт *за фактом вчинення екоциду щодо двох відповідальних осіб великого приватного підприємства*, яке займається виготовленням картонно-паперової продукції. Якщо говорити про провадження, що стосуються екоциду, вчинюваного РФ проти України, наразі (дані станом на 17.09.2024) розслідуються *15 кримінальних проваджень*.

Повномасштабне вторгнення в Україну, терористичні дії РФ щодо знищення дамби Оскільського водосховища, підриву Каховської ГЕС, обстрілу Харківського фізико-технічного інституту та ін. також стали факторами акцентування уваги на шкоді, що завдається довіллію протягом збройного конфлікту. Окрім наявних правових можливостей кваліфікувати дане діяння на національному рівні як екоцид, а також як воєнний злочин, що заподіє тяжку шкоду довіллію, в рамках Римського статуту, вагомим правовим інструментом могла би стати криміналізація екоциду як окремого злочину в Римському статуті.

Підхід «крізь права людини до міжнародної криміналізації екоциду»

Каталізатором, що може забезпечити пришвидшення процесу закріплення в юрисдикції Міжнародного крими-

¹ Фата-моргана – міраж

нального суду (надалі – МКС) злочину екоциду, вчені вважають концепт прав людини і нещодавнє визнання права на здорове довкілля універсальним [16, с. 79].

Так, 28 липня 2022 року Генеральна асамблея ООН, підтверджуючи свою резолюцію 70/1 від 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», *закріпила офіційне визнання права на чисте, здорове та стале довкілля як право людини* [17]. Крім того, було зауважено, що заохочення права людини на чисте, здорове та стале довкілля вимагає повного виконання багатосторонніх природоохоронних угод відповідно до принципів міжнародного екологічного права. Також Генеральна асамблея ООН закликала держави, міжнародні організації, підприємства та інші відповідні зацікавлені сторони *ухвалювати політику, розширювати міжнародне співробітництво, посилювати розбудову потенціалу та продовжувати обмінюватися передовим досвідом з метою активізації зусиль для забезпечення чистого, здорового та сталого довкілля для всіх*. Саме тому визнання екоциду п'ятим міжнародним злочином в предметній юрисдикції МКС допомогло б сприяти посиленню захисту даного права людини, закріпивши найсуворіший вид відповідальності за його порушення.

Науковцями зауважується, що саме *підхід крізь права людини*, а не *підхід через кримінальне право*, може сприяти такому закріпленню [16, с. 81].

Так, Андреас фон Арнольд та Єнс Тайлен виділяють п'ять функцій риторики прав людини: апелятивна функція, функція оскарження, сполучна функція, тригерна функція та юрисдикційна функція [18, с. 39]. Деякі з цих функцій можуть, як видається, бути ефективно використані для адвокації екоциду як міжнародного злочину в Римському статуті.

Апелятивна функція здатна привертати увагу до екологічної шкоди. Об'єднуюча функція пов'язана з апелятивною функцією, яка слугує критикою існуючої несправедливості. Об'єднуюча функція єднає національних, регіональних і міжнародних захисників прав людини та об'єднує їх на глобальному рівні у протистоянні екологічним загрозам. Крім того, підхід «крізь права людини» спонукає інституції боротися з несправедливістю та реагувати на порушення. Зрештою, він підтримує «дискурсивні практики» та низові рівні, що виходять за рамки формальної законотворчості інституцій та просувають екологічний наратив у самому суспільному дискурсі.

Тобто, хотілося б зауважити, що кримінально-правова політика сама по собі не має бути засобом «заохочення» для здійснення «екологічної» політики та її регулювання. Так само, як жодна правова концепція не може слугувати панацеєю від усіх недоліків міжнародного екологічного права. Тим не менш, закріплення злочину екоциду на міжнародному рівні може потенційно *посилити екологічне право як засіб захисту права на здорове довкілля*, з урахуванням можливостей підходу «крізь права людини» та концепту прав майбутніх поколінь [19, с. 189].

В преамбулі Конституції України 1996 року вперше згадується про відповідальність Верховної Ради та усього українського народу *перед прийдешніми поколіннями*. Згодом, вже в XXI столітті, концепт прав майбутніх поколінь став предметом жвавого обговорення. Концепт прав людини може бути значно підсилений через екологічну рамку і розуміння потреби захисту прав генерацій, що прийдуть вслід за нами.

В розпал пандемії COVID-19 держави-члени ООН звернулися до Генерального секретаря ООН з прохан-

ням надати доповідь з рекомендаціями щодо реагування на поточні та майбутні виклики в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [20]. Пропонувалося на міжнародному рівні консолідувати ці зусилля у Декларації про майбутні покоління і розробити механізм для обміну передовим досвідом та моніторингу того, як системи управління вирішують довгострокові проблеми. У травні 2023 р. Координаційна рада керівників системи ООН також схвалила «Загальні принципи щодо майбутніх поколінь», покликані слугувати основою для спільного розуміння концепції майбутніх поколінь та справедливості між поколіннями [21]. Також у 2023 р. було прийнято Маастрихтські принципи щодо прав людини майбутніх поколінь, де визначається важливість прав майбутніх поколінь і, серед іншого, пропонується закріпити порушення у виді недотримання прав майбутніх поколінь [22].

Отже, з використанням підходу «крізь права людини», який має дві важливі складові – універсальне право на чисте, здорове та стале довкілля і права майбутніх поколінь – набуває суттєвого значення і подальшого розвитку потреба в криміналізації екоциду як найтяжчого міжнародного злочину в юрисдикції МКС.

Висновки

1. Право на чисте, здорове та стале довкілля та механізми його національного та міжнародного захисту розвивалися відповідно до потреб часу та мали тісний зв'язок з ідеєю захисту прав людини та потребами у захисті вільного світу та миру – це відстежується від В'єтнамської війни до Чорнобиля, від загрози атомного апокаліпсису та виликів довкіллю, пов'язаних з глобальним потеплінням та кліматичними змінами XXI століття, до російської війни проти України, що несе новий вимір ядерних та інших екологічних загроз. Віддзеркаленням цього розвитку є концепт екологічних злочинів, що розвивався поступово, набувши в Україні свого закріплення у 1983 році спочатку як *злочини проти природи*, а згодом виокремившись у самостійний склад злочину – *екоцид* як найтяжче злочинне посягання проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

2. Попри те, що екоцид як окремих склад злочину отримав нормативний вираз в КК України у 2001 році, його практичне застосування, тобто направлення обвинувальних вироків за відповідною статтею КК до суду, розпочалося після повномасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року, хоча негативний вплив воєнної агресії на довкілля розпочався раніше, з 2014 року. Не зважаючи на те, що національний механізм боротьби з екоцидом під впливом російсько-української війни запрацював, міжнародний механізм притягнення найвищих посадових осіб держав за найтяжчі міжнародні злочини міг би бути значно вдосконалений через криміналізацію екоциду в Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

3. Підхід «крізь права людини», що має у екологічній сфері дві складові – право на чисте, здорове та стале довкілля та права майбутніх поколінь – видається більш спроможним, ніж підхід суто «через кримінальне право» як акцентовану на примусі систему, і може слугувати каталізатором змін для прискорення процесу криміналізації екоциду як найтяжчого міжнародного злочину, що входить до предметної юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

У наступних дослідженнях видається доцільним детальніше розвинути відмежування підходу «крізь права людини» від підходу «через кримінальне право» з метою розвитку його адвокаційного правозахисного потенціалу в частині міжнародної криміналізації екоциду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jones K. The Beginning of the End of Ecocide: Amending the Rome Statute to Include the Crime of Ecocide. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4082212>
2. Куцевич М. Екоцид як злочин проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2006. № 2. С. 127-130.

3. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі Офіційний переклад URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07#Text
4. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невідбіркову дію https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text
5. Кримінальний Кодекс України: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 12.01.1961 *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961 р. № 2. Ст. 14.
6. Навроцький В.О. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я. Лекції для студентів юридичного факультету. Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка. 1997. С. 52.
7. Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12.01.1983. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР. *Відомості Верховної Ради (ВВР)* 1983. № 4. Ст. 50.
8. Тамара Гундорова. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодернізм. Монографія. Видання друге, виправлене і перероблене. Київ: Критика. 2013. 344 с.
9. Про внесення доповнень і змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 14.04.1988. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1988. № 17. Ст. 427.
10. Luke Harding. Chernobyl Roulette by Serhii Plokyh review – gripping account of wartime chaos at Ukraine's nuclear plant. URL: <https://www.theguardian.com/books/article/2024/sep/01/chernobyl-roulette-by-serhii-plokyh-review-gripping-account-of-wartime-chaos-at-ukraines-nuclear-plant>
11. Перший проект Кримінального кодексу незалежної України (1992–1998) : хрестоматія. За заг. ред. : В. В. Кузнецова; укл. : М. В. Сийплові, Я. В. Ступник, І. А. Нестерова; рец. : А. А. Вознюк, Г. В. Федотова. Ужгород : РІК-У, 2022. 428 с.
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
13. Ecocide Law. Ecocide – serious environmental crimes in national jurisdictions. URL: <https://ecocidelaw.com/existing-ecocide-laws/>
14. Zwiijnenburg W. Donbas: A Ticking Toxic Time Bomb. URL: <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2017/03/30/donbas-ticking-toxic-time-bomb/>
15. Андрій Костін. Злочини проти довкілля – злочини проти майбутнього. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/opinion/31678>
16. Orsolya Johanna Sziebig. The Crime of Ecocide through Human Rights Approach. The “Universal” Right to a Healthy Environment as a Driving Force Calling for Ecocide Legislation. *Acta humana*. № 2, 2024. С. 75-89. DOI: 10.32566/ah.2024.2.5
17. United Nations. General Assembly. The human right to a clean, healthy and sustainable environment. New York. 26 July 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en&v=pdf>
18. Andreas von Arnould, Krestin von der Decken, Mart Susi. The Cambridge Handbook of New Human Rights. *Cambridge University Press*, 2020. С. 577.
19. Rosemary Mwanza. Symposium of UN recognition of the human right to a healthy environment. *Cambridge University Press for The American Society of International Law*. Vol. 117. 2023. С. 189-193. doi.org/10.1017/aju.2023.29
20. United Nations. Report of Press-Secretary General. Our common agenda. URL: <https://www.un.org/en/common-agenda>
21. United Nations System. Common Principles on Future Generation. URL: https://unsceb.org/sites/default/files/2023-05/Advance%20Unedited%20-%20United%20Nations%20System%20Common%20Principles%20on%20Future%20Generations_0.pdf
22. The Maastricht Principles on the Human Rights of Future Generations. URL: <https://www.rightsoffuturegenerations.org/the-principles>